

su dodali i napomenu o vokativu na *-e*, koji, rekao bih, postepeno potiskuje onaj na *-a*.

U vrlo složenom procesu jezičkog razvitka teško je dati jednostavna pravila. Treba nastojati da se ona pojednostave kad god je to moguće, ali to se ne smije činiti po svaku cijenu, na štetu tačnosti (i naučnosti) onoga što se objašnjava. Pogotovo se ne mogu davati pravila koja nemaju oslonca u jeziku. To je već nasilje nad jezikom, stvaranje vještačkog književnog jezika, a to je protivno njegovom osnovnom principu — narodnoj osnovici, na kojoj je naš književni jezik izgrađen.

PLEONAZAM U LOGIČKOM I AFEKTIVNOM IZRAZU

Uladimir Anić

Među raznolike službe književnog jezika ide i novinarski jezik, kojemu brzina obavještavanja nameće svojevrsnu ukalupljenost stila.¹ Kako je pitanje kratkoće izražavanja stalno pitanje novinarskog jezika, često se među novinarima i lektorima raspravlja: kad bi se radi kratkoće teksta koja riječ smjela izbaciti i da li je izražaj s tom riječju pleonazam ili nije. Pritom se pita da li je takva rečenica gramatički pravilna i da li zadržava prvobitni stil i smisao.

Drugim riječima, tu se teži za najkraćom i najrazumljivijom komunikacijom. Treba dakle ispitati kakva svojstva imaju i u kakvim su odnosima izričaji koji imaju, kako se to obično kaže, veći (pleonazam) ili manji (elipsa) broj riječi nego što se smatra potrebnim.

O jezičnim elipsama nedavno je pisao B. F i n k a (*Jezik* 5, 1954) i naveo ove definicije: može se potpuno izostaviti koja rečenica (glavna ili sporedna), i to je *elipsa rečenice*, ili dio rečenice (najčešće glagol), pa je to *eliptična rečenica*: *Mi o vuku* (govorismo), *a vuk na vrata* (dođe). Kad se izostavi neka riječ (najčešće imenica), dobiva se *leksička elipsa*. Ako se izostavljena riječ podrazumijeva, radi se o prividnom izostavljanju (*Hoću koju* (riječ) *da ti kažem*). Takve primjere B. F i n k a naziva *nepравim leksičkim elipsama*.

Ako imamo u izrazu suvišnih riječi, dolazi do pojave suprotne koja stoji s onu stranu standardnog, normalnog izričaja, da ga tako nazovemo, do pojave pleonazma i tautologije. Ali ni o tome, kao ni o drugim brojnim pitanjima stila, gramatike nam neće mnogo reći. Jedino T. M a r e t i ć obrađuje i elipsu i pleonazam (*Gramatika i stilistika hrv. ili srp. jez.*, II izd.,

¹ Lj. J o n k e: *O raznolikoj službi književnog jezika*, *Jezik* 4, 1953.

Zgb 1931, str. 412, 413, 582—584). Drugi izvori iz kojih je Finka crpao govore samo o elipsama,² a najnovija gramatika, koju su napisali Brabec, Hraste i Živković, to pitanje tek dotiče.

Budući da smo tako upućeni na poetike, dovoljno je uzeti knjigu L. Zime (*Figure u našem narodnom pjesništvu s njihovom teorijom*, Zgb 1880), koja je bila dugo temelj svih naših pogleda na književni stil i djelo, pa da se uvjerimo da definicija pleonazma i tautologije ima od starog vijeka naovamo. L. Zima definira kao pleonazam slučajeve »gdje koji važniji dio jedne te iste izreke zališno stoji«: *ustaj gore*. Tako izlišno mogu stajati »samostavnik«, »pridavnik« itd. Tautologija je kad se »ista misao po dva ili više puta istim ili raznovrsnim riječima kaže«: *Ja se bojim i strah me je ljuto*. Iz okvira tih definicija ne izlaze ni druge starije i novije poetike, iako za školske potrebe oba pojma pojednostavljuju ili ih sažimaju kao da se radi o jednom.³

Etimologija riječi pleonazam i tautologija potpuno je jasna. Pleonazam dolazi od grč. *pleonazo* (obilan sam, ima više nego što treba) i znači puninu, obilje koje prelazi potrebno, obilje sa suviškom. Tautologija od grč. *ta auta lego* (govorim isto) znači govorenje stvari koja je već rečena.

I etimologija riječi pleonazam i tautologija, a i mnogobrojni primjeri i definicije iz poetika ukazuju da je pleonazam ponovno kazivanje riječju, a tautologija rečenicom (što može biti i samo jedna riječ).⁴ Pleonazam je dakle leksička, a tautologija rečenična pojava, pa stoje u odnosu *tautologija: elipsa rečenice, pleonazam: leksička elipsa*.

Ali ni L. Zima ni kasniji izvori pisani na isti način, kojih se formalizam u mnogočemu ubrzo otkriva, neće nam moći odgovoriti kada je i da li je uvijek pleonazam svaki od onih mnogobrojnih primjera iz narodnog i umjetničkog pjesništva koji se provlače kroz udžbenike i poetike i nije li bar neki od njih nerazdvojni dio stila određenog vremena, sredine ili pisca.

Sigurniji putokaz nego udžbenici daju noviji opći pogledi na jezik u umjetničkom djelu.⁵

Suvremeni književni teoretičari i lingvisti listom odbacuju formalističko prilaženje jeziku i stilu, te nastoje naći bit jezika kao medija književnog djela. Prema učenju ženevske lingvističke škole, koju i P. Skok⁶ mnogo

² V. Vondrák: *Vergleichende slav. Grammatik*, II izd., Göttingen 1928, str. 539. J. Florschütz: *Gram. hrv. ili srp. jez.*, Zagreb 1940, str. 130.

³ F. Petračić: *Hrv. čitanka*, V izd., Zagreb 1904, str. 20, D. Živković: *Teor. knj.*, Beograd 1955, str. 52.

⁴ A. Belić: *O jez. prirodi i jez. razvitku*, Bgd 1941, str. 174.

⁵ Vidi u *Jeziku*: P. Skok: *O jezičnoj kulturi*, 1, 2, 1952/53, Lj. Jonke: o. c., Z. Škreb: *Jezik u interpretaciji pjesn. djela* 5, 1954, J. Hamm: *O sroku i jeziku u lir. pjesmama*, 4, 1955/56.

⁶ O. c., str. 34.

uvažava, svaka riječ od koje se sastoji govor ima dvije vrijednosti: logičku (spoznajnu) i afektivnu (osjećajnu). Tako se sa dva gledišta, logike i afekta, može prilaziti jeziku i studirati jezik kao izražajno sredstvo.

Istaknuti talijanski lingvist G. Devoto kaže da ono što zovemo *jezikom* nije ni ukras ni supstancija naših intuicija, nego nerazdvojni *instrument* koji nam omogućuje da ih ostvarimo, da ih pojednostavnimo, ali samim tim i zarobimo i silujemo u njihovoj konkretnosti i neprestanoj raznolikosti.⁷

Književno djelo više se ne tretira kao da je pisano samo zato da bi ga pisac okitio figurama i ukrasima, već je jezik sredstvo kojim se izražavaju misli i osjećaji.⁸ No misli su jedno, osjećaji drugo. Jezični medij kojim se izražavaju misli, dakle logički izraz, bit će drugačiji nego onaj kojim se izražavaju osjećaji, emocionalni izraz.⁹

Iz toga izlazi da jezik svakodnevnne ili logičke komunikacije i jezik umjetničkog djela ne podliježu istim zakonitostima.

Dakako, s gledišta jezične pravilnosti ne mogu se opravdati pleonazmi kao *šaka ruke, pete nogu*, gdje jedna riječ sadrži značenje druge, a nema nikakve ni smislene, ni ritmičke, ni stilske funkcije. Ali nećemo ubrojiti u stilske nepravilnosti dvije usko povezane riječi, u stvari sintagme, iz narodnog pjesništva, kojih je značenje srodno, ali nije isto: *slika i prilika, crn i žalostan, ni traga ni glasa, čast i poštenje, strah i trepet*, a ni one primjere gdje je imenica usko povezana s vlastitim imenom: *Omer momče, Merima djevojka*. Također bi bilo besmisleno izbacivati iz književnog jezika paronomazije: *muku mučiti, tugu tužiti*. Za pridjev u pozitivu + veznik + pridjev s prefiksom pre- i Maretić kaže da je u duhu dobrog narodnog jezika: *težak i pretežak, gorak i pregorak*.¹⁰

I pleonazam u starim biblijskim tekstovima ima posebnu vrijednost kao karakteristika stila, bez koje pisac ni danas ne može postići određenu stilsku boju, poseban efekt, patinu. Sasvim je sigurno da bi ostao tek puki, bezbroj puta viđeni torzo ako bismo oduzeli ono neotuđivo — tri (!) pleonazma — od prvog stiha Solomonove *Pjesme nad pjesmama* (prev. Đ. Daničića):

Da me hoće poljubiti poljupcem usta svojih!

Takav pleonazam, koji ima korijen u afektu, mogli bismo nazvati *afektivnim, emocionalnim, prividnim* ili, usvajajući termin B. Finke za elipsu, *nepravim pleonazmom*.

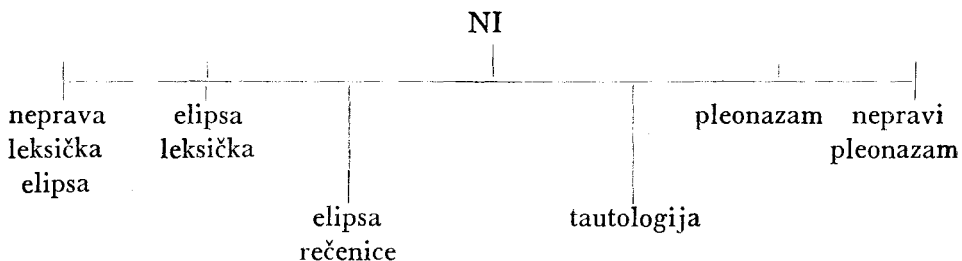
⁷ G. Devoto: *Studi di stilistica*, Firenca 1950, str. 6, prev. Frangeš: *Stil. studije*, Zgb 1959, str. 47.

⁸ Wo sich im Innern unnennbare Gefühle, unbestimmte Gedanken bewegen, werden sie durch die Sprache benannt und ausgedrückt, d. h. in ihrem Wesen und Wirken bestimmt, geklärt, aus der Innen- in die Aussenwelt gerückt, verkörperlicht (E. Ermatinger: *Das dichterische Kunstwerk*, III izd., Leipzig u. Berlin 1939, str. 318).

⁹ Die Sprache entwickelt sich ihrer Natur nach vom emotionalen zum logischen Ausdruck (E. Staiger: *Grundbegriffe der Poetik*, IV izd., Zürich 1951, str. 212).

¹⁰ *Gramatika*, str. 584.

Ako se izričaj koji ima u smislu gramatike i logičke komunikacije tačan broj leksičkih i rečeničnih elemenata nazove *normalnim izričajem*, dobiva se ovakva ravnoteža razmatranih jezičnih pojava:

U diskusijama spomenutim u uvodu teško se mire dvije težnje: za kratkoćom izražavanja i ljepotom stila. Jedna strana smatra da je za pravilno izražavanje najbolje uzeti najmanji mogući broj riječi, čime se, dakako, postiže brzina saopćavanja. Ta strana često smatra pleonazmom i posvojne i lične zamjenice. Drugi pak smatraju da im tako tekst nerijetko ostaje krnj, »telegrafski« i da treba s takvim riječima postupati s više obzira.¹¹

Mislim da se iz iznesenoga vidi da pleonazam ima svoje mjesto u umjetničkom jeziku i slobodnije pisanom tekstu, dakle u *a f e k t i v n o m* izrazu.

Uostalom i T. M a r e t i ć, koji inače dobrim dijelom slijedi poglede L. Z i m e, uočio je vrijednost takvih pojava u našem narodnom izrazu kad ga je proučavao na primjerima iz Vukova jezika. Dajući nam svoju *Gramatiku* devet godina nakon što je izišlo djelo L. Z i m e, naš zaslužni lingvist nas upućuje da »u osuđivanju ovakvih pleonazama moramo biti na oprezu i išćupavajući korov ne valja i pšenicu da trgamo«.¹²

Iz svega ovoga usto slijedi da za rješenje nekog problema nije uvijek dovoljna normativna gramatika ni tradicionalizam naših poetika. To može biti polje na kojem će lingvistika i teorija književnosti jedna drugoj izići u susret.

¹¹ Prvi tačno primjećuju da je bolje reći »delegat je u govoru naglasio« nego »delegat je u svom govoru naglasio«, »došao je« nego »on je došao«. Ali u specifičnom izražavanju u *eliptičnim rečenicama* (npr. novinski naslovi bez nekih enklitičkih oblika gl. *jesam*) i takvi nosioci pleonastičnosti kao posvojne i lične zamjenice mogu imati određenu npr. ritmičku funkciju. To se ne može ignorirati, pa će često o njima odlučiti jezični osjećaj pisca ili onoga tko vrši intervencije u njegovu tekstu.

¹² O. c., str. 583.

DEVETO GODIŠTE »JEZIKA«

Ove jeseni časopis »Jezik« ulazi u devetu godinu svojeg izlaženja. Mala stanka koja je zbog zauzetosti urednika i suradnika nastala u izlaženju sada se prekida i na početku nove školske godine možemo očekivati prvi broj devetoga godišta.

O stručnim časopisima malo se piše, pojavljuje se obično u novinama tek kratak sadržaj broja, ali se oni ipak dosta čitaju. Časopis »Jezik«, koji izdaje Hrvatsko filološko društvo i Školska knjiga u Zagrebu, štampa se u 3500 primjeraka i samo malen broj primjeraka ostaje na skladištu. Stoga, kad je nastupila mala stanka u njegovu izlaženju, uzbunili su se čitaoci i pretplatnici i u mnogobrojnim dopisima redakciji zatražili da bi časopis za kulturu književnog jezika i dalje izlazio. Čak je poslana i pretplata unaprijed koja će vrijediti za deveto godišće, a sve to govori da je takav list našoj sredini potreban.

A nije ni čudo. Danas se piše i izdaju se časopisi i knjige više nego ikad u našoj historiji. A kao i društvo, i jezik nam je sav u previranju, stvaraju se novi pojmovi i za njih novi nazivi, utvrđuju se terminologije, ukrštavaju se izrazi iz raznih krajeva, stupio je na snagu novi Pravopis, jezično obrazovanje nije dovoljno iscrpno, potrebni su jezični savjeti u znatnoj mjeri. Istina, postoje korektori i lektori pri izdavačkim poduzećima, ali jezik nije takva materija koja se može jednom za svagda naučiti, čak se ne može u potpunosti nikad ni naučiti, pa su prema tome i njima potrebni savjeti i rasprave o aktualnim, novim jezičnim problemima, koje stavlja na dnevni red užurban razvoj našeg društva. Novinarstvo, nauka, književnost, škola — sve su to interesenti za takav časopis, pa onda s pravom možemo reći da je spomenut broj primjeraka ipak razmjerno malen.

Kao osmogodišnji redaktor »Jezika« korisno je da spomenem i jedno provjereno opažanje. Časopis »Jezik« najčešće čitaju

baš oni koji dosta dobro poznaju jezik i žele ga još bolje znati, a na žalost mnogi od onih koji ga slabo poznaju, a ipak pišu uzdajući se u lektore i korektore, gotovo i ne zavire u nj. Stoga su nam publikacije često pisane tako lošim jezikom da bismo se — neka mi bude dopušteno reći — morali crvenjeti. Redakciji »Jezika« nameće se stoga i taj poseban zadatak da pronade način kako bi časopis prodro i do tih naših ljudi koji tako malo pažnje posvećuju jeziku, a on im ipak donosi toliko koristi. Lektori i korektori vrlo su korisni faktori na svojim radnim mjestima, ali oni su svojim postojanjem na žalost pomogli i tome da se uspavala briga o pravilnosti i čistoći jezika u mnogih koji pišu.

U osam godina izlaženja »Jezik« je raspravio mnoga pitanja naše svakidašnje jezične prakse, i novinarske i kazališne i nastavne i radio-televizijske, okupio je oko sebe i suradnike i čitaoce iz čitave Jugoslavije, pa se možemo nadati da će on i dalje vršiti svoj koristan i potreban zadatak. Ali osim učenika, studenata i književnika neophodno je potrebno da se oko njega okupe zapravo svi oni koji pišu. Samo tako će časopis postati aktualniji i korisniji, samo tako će on pomoći da se kultura književnog jezika podigne u nas na viši stupanj. »Jezik« dakle treba što više suradnika i što više čitalaca, pa bi onda mogao izlaziti ne samo jednom u dva mjeseca nego i svaki mjesec.

Ljudevit Jonke

KAKO SMANJITI PREOPTEREĆENOST
NASTAVNIKA HRVATSKOSRPSKOG
JEZIKA?

Pitanje preopterećenosti nastavnika hrvatskosrpskog jezika i književnosti trebalo bi bolje i pravednije riješiti nego što je riješeno. Činjenica je, iako ponekad prešućivana ili pobijana, da je nastavnik materinskog jezika opterećeniji od nastavnika ostalih predmeta. Evo dokaza za to!